

ra valóban jelentősen megkönnyítik. A nyelvtörténészek azonban véleményem szerint csak részben lehetnek elégedettek (elsősorban is a frazeológiai kutatásokat folytatók). Mészáros Kálmán bevallotta a „szélesebb olvasóközönseget” kímélendő, a forrásközlést a korabeli, *vélhető* kiejtés megőrzésére való igénnyel végezte – a vélekedés minden kétséget kizáró alapja azonban véleményem szerint a betűhív forrásközlés lett volna. Ezért a modern átírási elveknek megfelelően mai helyesírásunkhoz igazította az ékezethasználatot, a kis és nagy kezdőbetűk alkalmazását, a szavak külön- és egybeírását, a központozást. Továbbá ugyan csak a mai helyesírás vagy a latin humanista írásmód, illetve a megfelelő hangérték szerint írta át az u, v, i, j, y és ŷ betűket. Az egyéb régies betűkapcsolatokat a ma használatos formákra cserélte. Nem tartotta meg a kiejtés szerinti írásmódot a hasonlásoknál és a más-salhangzó-összeolvadásoknál, mondván: „ezek szóelemző írásmódja nem befolyásolja a kiejtésbeli sajátosságokat” (19. o.). A forrásközlési elvek rendszerét felsorakoztató bevezető oldalakból megtudhatjuk továbbá, hogy a forrásközlő megőrzött bizonyos Károlyi Sándorra jellemző (s–sz) betűcseréket (ami valószínűleg Károlyi beszédhibájáról árulkodik). – Bár nem vagyok nyelvész, de ezen a ponton kezd izgalmassá válni a forrásközlési elvek lajstroma, s folytatódik is azzal, hogy a modern átírás elve mellett az egykorú kiejtési mód keresése a forrásközlőt olyan szóelemző írásmódra készítette, amely eltér a forrásban szereplő eredeti alaktól és a mai helyesírástól is távol áll (!).

Ez az a feladat, amit érdemesebb talán a nyelvészekre bízni, akik a kötetet kézbe véve így kénytelenek lesznek a levéltárba fáradni és az eredeti szöveget megnézni, hogy esetleges, a jelenlegitől eltérő, további értelmezéseket vagy értelmezés-variánsokat találhassanak. Mindez elkerülhető lett volna, ha a forráskiadás alapelve a betűhívás (Mészáros Kálmán egyedül a tulajdonneveknél törekedett betűhívásra, de a keresztneveknél már nem): mindez nem kritikai észrevétel, hanem a forráskiadási elvek vagy gyakorlat eltérő megítélése (egy egységesen elfogadott elvrendszer hiányában) a recenzens részéről.

Végül néhány szó a kiváló jegyzetapparátusról és a *Függelék*ről. A latin szövegrészek fordítását, a tárgyi magyarázatokat a lapalji jegyzetek tartalmazzák, a magyar nyelvű szövegkörnyezetben található latin szavak, kifejezések jelentését pedig a kötet végi szójegyzék. Elmondható, hogy a korszerű és korrekt forrásközlés követendő iskolapéldája Mészáros Kálmán kiadványa a jelek, rövidítések, az idegen és régi(es) szavak, a katonai kifejezések magyarázatának tekintetében. Leszármazási táblázatok és mint említettük, térkép-vázlatok segítik az időben és a térben való tájékozódást, a mértékek és pénznemek világában pedig ezek külön magyarázata igazít el. A *Mutatók* között a földrajzi- és személynévmutatón kívül nagy segítséget kap az olvasó az alakulatmutató tanulmányozásakor, ahol az adott alakulatra vonatkozóan lexikon-szócikk-értékű információkhoz juthat.

Kincses Katalin Mária

BAGU BALÁZS

AZ 1848/49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC KÁRPÁTALJÁN

(*Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2010. 180 o.*)

Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc történetének egyik kevésbé kutatott területe az északkelet-magyarországi mellékhad-szintén eseményeinek, az itt zajló hadsereg-szervezés eredményeinek, valamint az itt működő hadiüzemek hadianyaggyártási tevékenységének bemutatása. A szabadságharc történe-

tével foglalkozó szakirodalomból ma még hiányzik az egykori Bereg, Ung, Máramaros és Ugocsa vármegyék területén történt események szakszerű monografikus feldolgozása. Emiatt komoly érdeklődésre tarthat számot minden olyan kötet, amelyik a téma valamilyen szintű feldolgozását ígéri. Az egykori

események helyszínén, a ma főként Ukrajnában található korábbi vármegyék területén – érthető módon – a helyi magyarság identitásának egyik meghatározó eleme a szabadságharc helyi történetének és emlékhelyeinek ápolása. Ezért az ott 1991–1992 körül lezajlott rendszerváltozás nyomán sorra jelentek meg önálló kötetek formájában a kárpátaljai magyar helytörténetírók 1848–49-el foglalkozó munkái is. A 90-es évek lendülete mára ugyan már alábbhagyott, de mint jelen példánk mutatja, ma is felbukkanhat egy újdonságot ígérő munka.

A magyarországi történészek számára azért is válik érdekessé egy-egy ilyen kötet, mert a ma még esetlegesen vagy egyáltalán nem hozzáférhető külföldi források közlésével segítséget kaphatnak a hazai kutatások. Sajnos azonban vannak olyan monográfiák és tanulmányok is, amelyek színvonala meglehetősen változó és gyakran nem felelnek meg a történettudomány által támasztott írott és íratlan szabályoknak. A lábjegyzetelés és a hivatkozások esetlegessége igen megnehezíti e munkák hasznosítását, több helyen pedig meglehetősen szembetűnő, hogy a szerzők Lehoczky Tivadar XIX. századi művét (*Beregmege és a munkácsi vár 1848–49-ben*. Munkács, 1899.) használták sorvezetőül. Ilyen például Fakász Mihály és Fakász János *Északkelet-Magyarország a szabadságharc viharában* című kötet (Munkács, 2002.), vagy a Bagu Balázs és Fakász Mihály által jegyzett *Vázlatok a munkácsi vár szerepéhez 1848–49-ben* című tanulmány.³ Kétségtelen tény azonban, hogy e munkák megszületése a helyi események feldolgozatlansága okán már önmagában üdvözlendő. A szakavatott szerzők közül Csatáry György nevét emelném ki, aki bár nem erre a korszakra szakosodott, de könyvei forrásközléseikkel,

³ E tanulmánynak két változata is megjelent 1998-ban, az egyik Fakász Mihály munkájaként lábjegyzetek nélkül, a másik Bagu Balázs társszerzőségével és jegyzetekkel. Szövegükben azonban megegyeznek. *Fakász Mihály: Vázlatok a munkácsi vár szerepéhez 1848/1849-ben*. In: „...én elmentem volt a Tiszához felkölteni a népet.” A Kossuth Szövetség Délalföldi Konferenciáján elhangzott előadások szövege. Csongrád, 1998. május 26–27. Szerk. *Georgiádes Ildikó, Sebestyén István*. Csongrád, 1998. 66–81. o. és *Bagu Balázs – Fakász Mihály: Vázlatok a munkácsi vár szerepéhez 1848/49-ben*. In: *A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848/49 történetéhez*. Szerk. *Takács Péter*. Debrecen, 1998. 127–148. o.

vagy a beregszászi levéltár 48-as fondjainak bemutatásával rendkívül nagy szolgálatot tettek a hazai történettudománynak.⁴ Az ő művein kívül Bagu Balázs és Szakáll Mihály (úgy tudjuk, ez utóbbi Fakász Mihály álnéve) *A szabadságharc nemzetőrei* (Ungvár–Budapest, 1994.) című kötet említendő, mely hasznos forrásanyagot tesz közzé a helyi nemzetőrség szervezéséről, igaz többnyire hivatkozások és forrásmegjelölés nélkül.

E munkák sorába illeszthető Bagu Balázs kárpátaljai magyartanár és helytörténész 2010-ben megjelent új kötet is. Első ránézésre örömmel vettük kézbe az új könyvet, hiszen újabb érdekes, adatgazdag tanulmányokat, valamint eddig még kiadatlan források felbukkánását vártuk. Sajnos azonban csalatkozunk kellett. A borító még minden igényt kielégít, hiszen a címlapon megjelenő három kép (Munkács vára, Kazinczy Lajos honvédezerdes portréja, valamint a podheringi ütközet em lékműve) tökéletesen összefoglalja Északkelet-Magyarország 1848–49-es történetének legfontosabb eseményeit. Ugyanígy a hátoldalon található, kárpátaljai emlékhelyek fényképeiből összeállított fotómontázs is tetszetős.

A kötet három nagyobb és két kisebb tanulmányt, kronológiát, valamint forrásközléseket tartalmaz, végül pedig a szerző életpályájával ismerkedhetünk meg, és eddigi munkásságáról találunk bibliográfiát. Az első tanulmány (*A Kazinczy-hadtest*) az eddig megjelent irodalom alapján foglalja össze Kazinczy Lajos életútját, ismerteti a hadtest hadrendjét, valamint főként Bona Gábor művei alapján a tisztikar életrajzát. Az még érthető, hogy még nem került a szerző kezébe (erre abból következtetünk, hogy a kötet bevezetője 2007-ben készült) Bona legújabb, századosok-ról szóló kétkötetes műve, de Bagu sajnos a 48-as tábornokok és törzstisztek életrajzainak 2000-ben megjelent harmadik, bővített kiadását sem ismeri.⁵ Ha azonban fellapozzuk *1848–49-es emlékhelyek Kárpátalján* című ko-

⁴ *Csatáry György: Levéltári kalázasatok*. Ungvár–Budapest, 1993., *Múltunk írott ereklyéi*. Ungvár–Budapest, 1995. és *Szabadságharc a végeken*. Ungvár, 1999.

⁵ *Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*. I–II. köt. Budapest, 2008–2009. és *Úő: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. 3., átdolgozott, bővített kiadás. Budapest, 2000.

rábi munkáját (Budapest–Beregszász, 2002.), az *V. Honvédtisztek* és a *Nagy idők tanúi* című fejezetekben szinte szóról szóra ennek a fejezetnek a tartalmát találjuk. A következő tanulmány *Munkács várának szerepe a szabadságharcban* címmel íródott és felhasznál néhány beregszászi levéltári forrást is, igaz csak azok közül, amelyek a Magyar Országos Levéltárban is kutathatók mikrofilm-másolatban. E tanulmány egyébként majdnem szó szerinti közlése a már említett, több változatban megjelent *Vázlatok a munkácsi vár szerepéhez 1848–49-ben* című tanulmánynak! Tartalmát tekintve végigvezet a vár 1848–49-es történetén, a magyar nemzetörség 1848. októberi bevonulásától egészen az orosz csapatok előtti, 1849. augusztus végi kapitulációig.

A következő fejezet (*A szabadságharc emlékhelyei*) gyakorlatilag a már említett 2002-es kötet első négy fejezetének újraközlése. Erről azonban a szerző a fejezet elején említést is tesz, és korábbi könyvéhez képest igyekezik is többet adni, a megyénként, azon belül helységenként ismertetett sírhelyek, szobrok, emléktáblák számának bővítésével, és főként az emlékhelyekre vonatkozó képanyaggal. Bagu új kötetének negyedik fejezete (*Tanulmányok a szabadságharc témaköréből*) – itt már lábjegyzetekben megjelölt módon – saját korábbi (*A szabadságharc nemzetőrei*), illetve mások munkái alapján tesz közzé életrajzokat egykori helybeli fiatal honvédekről és lelkészeiről. Az *Eseménynaptár* című fejezet kronológiát ad 1848–49 helyi történetéhez, valamint a szabadságharc óta eltelt évek azzal összefüggő, emlékező, hagyományápoló eseményeihez. Ezután következik a záró fejezet *Melléletek*

címmel. A gyanútlan olvasó azt hihetné, hogy az eddig jórészt újraközlésekből álló kötetben most jönnek az értékes új források, de hamar kiderül, hogy az összesen tizenhárom itt közölt szövegből nyolc a helyi sajtóban korábban megjelent emléktábla-, vagy szoboravató beszéd a szabadságharc utóéletéből. A maradék öt közül pedig a beregszászi nemzetörség jegyzőkönyvei megtalálhatóak Csatáry György 1993-as munkájában (*Levéltári kalászatok*, 117–123. o.), és Bagu Balázs is közölte korábban (*A szabadságharc nemzetőrei*, 161–166. o.), ahogy Pazar József visszaemlékezését már kétszer is (*A szabadságharc nemzetőrei*, 91–93. o. és *1848–49-es emlékhelyek Kárpátalján*, 26–29. o.). Van még egy Kossuth Ferenc levél, amely a részvénytulajdonosoktól köszöni meg Beregszász város polgárainak Kossuth Lajos halálakor, ennek korábbi közlését nem találtuk. A maradék két levelet pedig szintén Csatáry György adta ki 1999-ben. Mind Egry János Ugocsa megyei alispán és kormánybiztos levele a megyei bizottmánynak, 1849 márciusából, mind Bertók János tűzmeister levele szüleihez, amelyben beszámol Perczel Mór csapatainak muraközi tevékenységéről 1848 októberéből, megtalálható a *Szabadságharc a végeken* című kiadványban (75–78. és 124–126. o.).

Bagu Balázs új kötetét végigolvasva sajnos azt állapíthatjuk meg, hogy kevés újdonságot hoz a szabadságharc északkelet-magyarországi vonatkozásai iránt történészként érdeklődők számára, inkább azoknak ajánlható, akik most ismerkednek a mai Kárpátalja 1848–49-es történetével, emlékhelyeivel, és esetleg kirándulást terveznek a helyszínre.

Solymosi József

KEDVES GYULA – RATZKY RITA

CSATATEREK PETŐFIJE

Dokumentumok, Petőfi-művek hadtörténeti és irodalomtörténeti-poétikai elemzésekkel

(Timp kiadó, Budapest, 2009. 176 o.)

Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc, valamint Petőfi Sándor halálának 160. évfordulója kapcsán jelent Kedves Gyula hadtörténész és Ratzky Rita irodalomtörténész köz-

zös munkája a XIX. század közepének legnagyobb magyar költőjéről. Ez a Hadtörténeti Intézet és Múzeum által is támogatott munka azonban eltér a szokványos Petőfi-életrajzok-